
MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM

DOKTORI ISKOLA

MÚLT ÉS JELEN
„Pillanatképek” a XX. századból

Escher Károly fotóriporter, fotóművész munkássága, az Országos Széchényi Könyvtár Fényképtárában őrzött filmnegatív-hagyatékának vizsgálata és megőrzésének lehetőségei

A DLA ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

PAPP JUDIT

2014

TÉMAVEZETŐ: DR. HABIL, DLA MENRÁTH PÉTER
NYUGALMAZOTT EGYETEMI TANÁR
PROFESSZOR EMERITUS

A disszertáció témája

Escher Károly (1890-1966) a hazai és a nemzetközi fényképezés történetének egyik kiemelkedő alakja. Az 1910-es években induló magyar filmgyártás operatőreként kezdte munkáját. Az ő nevéhez köthetők azok az egyedülálló filmhíradós dokumentumok is, amelyek 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején készültek és máig fennmaradtak. Korai korszakában készített brómolajnyomatain az akkor divatos művészi látásmódot helyezte előtérbe, azután hamarosan a hazai fotózurnalizmus egyik kiemelkedő szereplőjévé vált. A Fotólexikon a magyar fotóriport úttörő alakjaként aposztrofálja. A 20-as évek végétől évtizedeken át a vezető országos lapok munkatársa volt. Escher Károly művészi szintre emelte a „fotoriportázt”. Magyarországon szinte elsőként, kisfilmes géppel, mesterséges villanófény nélkül készítette riportjait. Fotóművészeti-riporter munkásságáért utólag a „magyar Cartier-Bresson” névvel tisztelték meg. Riportképei az élet szinte minden területéről tájékoztattak. Riport- és szociófotói mellett meghatározóak neves képzőművészeinkről, íróinkról, zeneszerzőinkről készült portréi, valamint az a hatalmas fotóanyag, amelyet a színházi világ jeles személyeiről és előadásairól hagyott az utókorra.

Életében és halálát követően napjainkig csak néhány könyv és írás foglalkozik Escher Károssal és majd hat évtizedes életművével. 1966-ban jelent meg Mihályfi Ernő könyve „Foto Escher” címmel, majd 2000-ben a Fotóriporter című folyóirat Escher Károly Különszáma Kincses Károly fotótörténész tanulmányával. A különszám bevezetőjét Gadányi György írta, akinek magángyűjteményében található a művész hagyatékának jelentős része. 2010-ben, ugyancsak a Fotóriporter című folyóiratban jelent meg Dr. Albertini Béla fotótörténész Escher életéről és pályájáról szóló tanulmányának rövidített változata, amelyben a szerző számos, korábban még nem publikált Escher-dokumentumot is bemutat. A nagymonográfia megjelenése még várat magára.

Dolgozatom tárgya Escher Károly fotóriporter, fotóművész munkássága, hagyatékának feltérképezése a különböző hazai köz- és magángyűjteményekben, valamint az általa készített és az Országos Széchényi Könyvtár Fényképtárában őrzött cellulóz-nitrát alapú filmnegatívok állományvédelmével kapcsolatos problémák vizsgálatán keresztül, a cellulóz-nitrát és cellulóz-acetát filmhordozók savas lebomlásának vizsgálata és konzerválásuk lehetőségei.

A disszertációban kitűzött célok és kutatási eredmények

- A művész életének és pályájának bemutatása mellett összegyűjtöttem és dolgozatomban közre adom a főbb hazai köz- és magángyűjtemények eredeti Escher fotódokumentumairól, az e tárgyban mostanáig csupán szétszórtan hozzáférhető ismereteket.
- A művész pályájának izgalmas, restaurálás-történeti és restaurálás-etikai szempontból fontos és számos tanulsággal bíró állomása Petőfi egyetlen hiteles arképeinek restaurálása. Összegyűjtöttem a rendelkezésre álló adatokat a dagerrotípa történetéről, magáról a beavatkozásról és a dagerrotípa utóéletéről. A dagerrotípa-restaurálás nemzetközi szakirodalmának áttekintésével, főbb állomásainak ismertetésén keresztül mutatom be a restaurátor/konzervátor szakma szemléletének változását, folyamatos fejlődését.
- Kutatást végeztem az Országos Széchényi Könyvtárban annak érdekében, hogy megállapíthassam, igazak-e azok a fotós szakmán belüli vélekedések, melyek szerint a Könyvtár Kézirattárában és Színháztörténeti Tárában számos eredeti Escher felvétel található. Az erre vonatkozó adatok feltárásával és az információk összegyűjtésével sikerült feltérképeznem a valós helyzetet.

- Dolgozatomban ismertetem a művész által alkalmazott főbb fényképészeti technikákat és az azokra jellemző károsodási és lebomlási folyamatokat. A pozitív eljárások, így a brómolajnyomat, zselatinos napfénypapír, zselatinos előhívópapír, valamint a zselatinos szárazlemez, a cellulóz-nitrát és a cellulóz-acetát negatívok anyagait, jellegzetességeit és károsodásait egyaránt tárgyalom.
- A hazai és külföldi köz- és magángyűjteményekben őrzött filmanyag jelentős részben cellulóz-nitrát, illetve cellulóz-acetát hordozóra készült. Ezeknek az anyagoknak közös problémája a filmhordozó savas lebomlása. Ez a folyamat nemcsak a képi információ teljes megsemmisüléséhez vezethet, de a lebomlás során felszabaduló károsító anyagok veszélyeztetik a filmek közelében tárolt egyéb műtárgyakat, és nem utolsósorban, a lebomlás előrehaladott stádiumában lévő cellulóz-nitrát filmhordozók már 40°C hőmérsékleten is hajlamosak az öngyulladásra. A filmek anyagának azonosításához alkalmazható módszerek ismertetésén túl lényegesnek tartottam rámutatni a filmhordozók tárolási körülményei (hőmérséklet, relatív páratartalom, tároló anyagok és eszközök) és a lebomlási folyamatok közötti szoros összefüggésekre is. Ehhez kapcsolódóan közreadom a nemzetközi gyakorlatban ma alkalmazott, a filmek hosszú távú megőrzésére kidolgozott, optimális tárolási módszer protokollját.
- Külön fejezetet szentelek az Országos Széchényi Könyvtár Fényképtárában őrzött Escher negatív-hagyaték bemutatására, amely mintegy 40 000 felvételt számlál. Ezeknek a filmhordozóknak az azonosítását, állapotfelmérését és konzerválását én végeztem el elsőként. Vizsgálataim bebizonyították, hogy a felvételek cellulóz-nitrát hordozóra készültek. Ismertetem a negatívok számára kialakított speciális tárolási módszert.
- Összeállítottam és a dolgozatban közreadom a magyar, az angol és a francia nyelvű, fotótörténettel és fotórestaurálással/konzerválással foglalkozó főbb publikációk listáját, az egyes kötetek és cikkek rövid, magyar nyelvű tartalmi összefoglalójával. Ezt a válogatott bibliográfiát egészíti ki azoknak a fontosabb internetes oldalnak a felsorolása, amelyek segítséget nyújthatnak a filmhordozók kormeghatározásában, anyaguk azonosításában és a megfelelő tárolási körülmények kialakításában.
- Escher Károly pályája során elsősorban cellulóz-nitrát és cellulóz-acetát filmhordozókra készítette felvételeit. Ezek az anyagok, kémiai összetételükből adódóan, fokozottan hajlamosak a lebomlásra. Ebben a folyamatban központi szerepet játszanak a film anyagában keletkező savas bomlástermékek, melyek tovább gyorsítják a filmek lebomlását, ami a fotódokumentumok teljes megsemmisülésével jár. A szakirodalom álláspontja szerint ez a folyamat csak lassítható a filmek hűtött/mélyhűtött tárolásával. *Mestermunkámban* azt vizsgáltam, hogy lehetséges-e a cellulóz-nitrát és a cellulóz-acetát filmhordozók savasságát restauráló laboratóriumban hozzáférhető módszerekkel csökkenteni. Tanulmányoztam a filmek savasságának mérésére alkalmas publikált módszereket és az Országos Széchényi Könyvtár restauráló műhelyének laboratóriumában kialakítottam ennek a feltételeit. Ezután egy új eljárást dolgoztam ki, amely a cellulóz-nitrát és a cellulóz-acetát filmek gőzfázisban történő ammóniás kezelésén, illetve a filmek vizes fázisban történő savtalanításán alapul.

Összegzés

A kémiai reakciókon alapuló képalkotás, a történeti fotográfia, ahogy azt a XX. században ismertük, napjainkra válik/vált a művészet egy egyedi, lezárt, megőrzendő szakaszává. Dolgozatom hozzájárul Escher Károly munkásságának egy új nézőpontból történő megközelítéséhez és megismeréséhez, nemzeti fotókincsünk részét képező alkotásainak szakszerű, megbízható megőrzéséhez. Ezen túl segítséget szeretne nyújtani a fényképekkel és negatívokkal foglalkozó muzeológusoknak, gyűjteménykezelőknek, az anyagaikat és technikáikat illetően a gyűjteményekben legnagyobb számban előforduló fényképezési műtárgyak azonosításához, és ezen keresztül közeli múltunk, történelmünk képanyagának megmentéséhez és megőrzéséhez az eljövendő korok számára.

A *Mestermunkában* ismertetett kísérletekben alkalmazott közömbösítési eljárások új fejezetet nyithatnak a cellulóz-nitrát és a cellulóz-acetát filmek konzerválási lehetőségeinek kutatásában és vizsgálatában, valamint hozzájárulhatnak egy, később a gyakorlatban is alkalmazható, a filmek savasságának csökkentésére alkalmas módszer kidolgozásához.

Válogatott bibliográfia

- Adelstein, Peter, Z.:** *Optimizing Nitrate Film Storage*, Preprint Preserve Then Show, Danish Film Institute, Copenhagen, 2002, side 52-66
- Adelstein, Peter, Z., Reilly, James, M., Nishimura, D.W., Erbland, C.J.:** *Stability of Cellulose Ester Base Photographic Film: Part IV-Behavior of Nitrate Base Film*, SMPTE Journal, June 1995, pp. 359-369
- Albertini, Béla:** *Escher Károly (1890-1966)*, Fotóriporter 2010/4, tematikus szám, A Magyar Fotós Újságírók Negyedévenként Megjelenő Folyóirata, 2010, 58 p.
- Beke, László:** *Az avantgard és a szociófotó*. Magyar Művészet, I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985, 540 p.
- Barger, Susan, M., White, William, B.:** *The Daguerrotype; Nineteenth-Century Technology and Modern Science*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1991, 252 p.
- Bigourdan, Jean-Louis, Adelstein, Peter, Z., Reilly, James, M.:** *Use of Microenvironments for the Preservation of Cellulose Triacetate Photographic Film*, In: Journal of Imaging Science and Technology, Vol. 42, No. 2, March/April 1998, pp. 155-162
- Calhoun, John, M.:** *Storage of Nitrate Amateur Still-Camera Film Negatives (1953)*, Reading 41, In: Issues in the Conservation of Photographs, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2010, p. 370
- Crawford, William:** *The Keepers of Light; A History and Working Guide to Early Photographic Processes*, Morgan & Morgan, New York, 1979, 318 p.
- Csányi, Miklós:** *Escher Károlynál*, In: Fényképművészeti Tájékoztató, 5-6, 1964, pp. 27-51
- Escher, Károly:** *Riportfényképezés*, Fotókönyvtár sorozat 5, Műszaki Kiadó, Budapest, 1959, 132 p.
- Fischer, Monique, Robb, Andrew:** *Guidelines for Care and Identification of Film Base Photographic Materials*, In: „Topics in Photographic Preservation 5, American Institute for Conservation (AIC), Photographic Materials Group (PMG), Washington DC, 1993. pp. 117-122
- Fotóriporter Escher Károly különszám**, A Magyar Fotós Újságírók Negyedévenként Megjelenő Folyóirata, Budapest, 2000, 72 p.
- Hendrix, Klaus B.:** *Fundamentals of Photographic Conservation, Study Guide*, National Archives of Canada, Toronto, 1991, 560 p.

- Horvath, David:** *The Acetate Negative Survey: Final Report*, University of Louisville, Kentucky, 1987. 91 p.
- Kincses, Károly:** *Fotográfusok - made in Hungary. Akik elmentek / Akik maradtak*, Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét, 1998, 319 p.
- Kincses, Károly:** *Hogyan (ne) bánjunk (el) régi fényképeinkkel? Amit a régi fényképekről tudni kell*, Magyar Fotográfiai Múzeum, 2000, 159 p.
- Lavédrine, Bertrand:** *Les Collections Photographiques Guide de Conservation Préventive*, Arsag, Paris, 2000, 311 p.
- Lavédrine, Bertrand:** *Photographs of the Past Process and Preservation*, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2009, 352 p.
- McCormick-Goodhart, Mark. H.:** „On the Cold Storage of Photographic Materials in a Conventional Freezer Using the Critical Moisture Indicator (CMI) Packaging Method.” <http://wilhelm-research.com/subzero.html> (2014 04)
- Mihályfi, Ernő:** *Foto Escher-Escher Károly munkássága*, Fotóművészeti Kiskönyvtár, Corvina Kiadó, Budapest, 1966, 62 p.
- Móser, Zoltán (szerk.):** *Escher Olvasókönyv*, Illyés Gyula Könyvtár, Szekszárd, 2012, 60 p.
- Norris, H., D., Gutierrez, J., J. ed.:** *Readings in Conservation: Issues in the Conservation of Photographs*, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2010, 734 p.
- Papp, S. Judit:** *A fényképészeti dokumentumok anyagai, készítési technikái és a technikák felismerése; károsodásuk, megelőző védelmük és restaurálásuk alapjai*, Országos Széchényi Könyvtár Könyv- és Papírrestaurátorképző Tanfolyam jegyzetei, Budapest, 2000, 52 p.
- Pobboravsky, Irving:** *Daguerrotype Preservation: The Problems of Tarnish Removal*, Technology and Conservation, Summer 1978, pp. 40-45
- Ravenswaay, Charles, van:** *An Improved Method for the Restoration of Daguerrotypes*, Image-Journal of Photography and Motion Pictures of the George Eastman House, Vol. 5, no.7, September, 1956. p. 156
- Reeves, R. E., Giddens, J. E.:** *Stabilization of Cellulose Nitrate with Ammonia*, In: Industrial & Engineering Chemistry, Vol. 39, No. 10, 1947, pp. 1303-1306
- Reilly, James, M.:** *IPI Storage Guide for Acetate Film*, Image Permanence Institute, Rochester Institute of Technology, Rochester, NY, 1996, 23 p.
- Reilly, James, M., Adelstein, Peter, Z., Nishimura, Douglas:** *Preservation of Safety Film*, Image Permanence Institute, Rochester Institute of Technology, Rochester, NY, 1991, 206 p.
- Romer, Grant B.:** *Guidelines for the Administration and Care of Daguerrotype Collections*, Conservation Administration News, no. 38, 1989, pp. 4-5
- Schmidt, Fritz:** *A gyakorlati fotografozás kézikönyve*, Királyi Magyar Természettudományi Társulat Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1897, 406 p.
- Stemlerné Balog, Ilona:** *Escher Károly restaurálásai a Petőfi-daguerrotípiá előtt*, In: Fotóművészet 2011/2, Budapest, 2011.
- Szegedi, Emil:** *A magyar fotográfia mesterei*, In: Fotó, 5, 1964, pp. 200-208
- Szentmártoni, Szabó, Géza:** „Tükör által homályosan”, *Petőfi daguerrotíp arcképe* <http://archfoto.atspace.eu> (2014 09)
- Vécsey, György:** *Kiállítás és életmű*, In: Fotó, 5, 1965, pp. 193-200
- Walsh, Betty:** *Preservation of negatives at the British Columbia Archives*, In: Topics In Photographic Preservation, Volume Eleven, PMG, AIC, Washington DC, 2005, pp. 97-103
- Wilhelm, Henry et al.:** „Sub-Zero Cold Storage for the Permanent Preservation of Photographs, Motion Picture Films, Books, Newspapers and Historical Artifacts.” <http://wilhelm-research.com/subzero.html> (2014 04)